



Boek- bespreking

ds. G.A. Trouwborst

Amos Oz en Fania Oz-Salzberger, *Joden en woorden*, ISBN 9789023483663 De Bezige Bij, 2014

In dit boek proberen de auteurs, de beroemde Israëlische schrijver Amos Oz (1939) en zijn dochter, Fania Oz-Salzberger (1960, schrijver en hoogleraar geschiedenis aan de Universiteit van Haifa) zoals ze het zelf onder woorden brengen "iets eigens te zeggen over de lijnen waarlangs de Joodse geschiedenis zich voltrekt." Zowel de titel "Joden en woorden" als de foto op de cover dekken de lading van de inhoud op goede wijze. Centraal in het boek staan immers de woorden, die voor het Jodendom altijd het continuüm hebben gevormd. De woorden vanuit de (godsdienstige) traditie (zoals bijv. in de Bijbel, de Talmud, etc.): ze vormen de ruggengraat van het Jodendom. Op de cover zien we twee fauteuils staan: een grote, versleten, met op de arMLEuning een opengeslagen boek; daarnaast een kleine nieuwe kinderfauteuil – prachtig beeld van de continuïteit van het doorgeven. Want dat wordt duidelijk in het boek: woorden zijn er om doorgegeven te worden, en door iedere generatie opnieuw een plaats in het bestaan gegeven te worden. Het contact tussen de generaties is hierbij van wezenlijk belang: leer-leerling, ouder-kind.

Een centrale stelling in dit boek is dat de afstammingslijn van het Jodendom er niet zozeer een is van historische, etnische, of genetische aard. Veel-er geldt dit: 'Onze genealogie is geen bloedlijn, maar een tekstlijn' (p. 15). Zelfs de factor tijd speelt hierin geen wezenlijke rol. In de overgele-

verde en telkens nieuw gecreëerde woorden schuilt de ware verbondenheid en identiteit, die eeuwen en cultuurverschillen overbrugt. Eeuwenlange diaspora heeft aan dit alles geen wezenlijke afbreuk kunnen doen. Het overleven van de Joodse identiteit heeft volgens de schrijvers te maken met 'het mengsel van brood en boeken' (...) en 'met het vermogen de Tafels van Mozes en de Tafel van Moeder met elkaar te verbinden' (p. 42). 'De kinderen kregen niet alleen een geloof mee, niet alleen een gemeenschappelijk lot, niet alleen het niet ongedaan te maken merkteken van de besnijdenis, maar ook het vormende stempel van een bibliotheek. Voor Joodse jongeren volstonden niet de universele overgangsriten (...). Je moest ook nog boeken lezen' (p. 45).

Wat hierbij volgens de auteurs tevens kenmerkend was en is, is dat niet alleen in de boeken zelf, maar ook door de lezers voortdurend vragen gesteld worden, en er zo een voortdurend proces van creatieve vernieuwing rond de teksten plaatsvindt, die in iedere generatie opnieuw de Joodse identiteit vitaal en levendig houdt. De schrijvers stellen vast dat hierbij regelmatig vaststaande grenzen worden doorbroken – zoals bijvoorbeeld geldt voor de rol van vrouwen, niet alleen in de Tenach zelf, maar ook in later tijden. Aan de rol en positie van vrouwen wordt een van de vier hoofdstukken waaruit dit boek bestaat geheel gewijd. Kenmerkend voor het Jodendom is dus, aldus de auteurs, dat het zich almaar verder ontwikkelt. Tegelijk wordt in het boek ook de vraag gesteld, waar de term 'Jodendom' eigenlijk vandaan komt. In een boeiende rondgang door de bijbelse en

nabijbelse geschiedenis, waarin bijvoorbeeld ook een stem als die van John Bunyan klinkt, laten de auteurs zien dat de term 'Jodendom' in feite een laatkomer is, die er evengoed niet had kunnen zijn. De Tora van Mozes bestond immers al eeuwen voordat de termen 'Jahadoet' en 'Jodendom' gangbaar werden. Na een aantal bijbelboeken verkend te hebben stellen de auteurs: 'Ergens tussen de verwoesting van de Eerste Tempel en de bouw van de Tweede veranderden de Israëlieten in Joden' (p. 190). En: 'Bij de rivieren van Babylon transformeerde de term 'Jehoedi' van de benaming van een stam (Juda, red.) tot de benaming van een volk. Een volk dat aanvankelijk was vernoemd naar de stamvader Jakob/Israël hernoemde zichzelf naar een van diens zonen, Juda.' (p.191).

Vervolgens laten de auteurs zien hoe de teruggekeerde ballingen 'Israel opnieuw uitvonden', met een nieuwe tempel, een nieuwe kalender, nieuwe wetten en: 'een recent gecanoniseerde rij boeken'. Omdat een aanzienlijk deel van de Joden in Babel bleef wonen (en zich daar ontwikkelde tot het voornaamste centrum van Talmoedische wetenschap) hebben de 'Jehoedim' volgens de auteurs altijd iets internationaals gehad. Kortom, het is in hun ogen lastig om de veelkleurige geschiedenissen en identiteiten van de Joden te vangen onder één term als 'Jodendom'. Temeer daar kenmerkend was en is voor het Jodendom dat, naast behoud van het wezenlijke, men ook altijd opstond voor contact en wederzijdse uitwisseling met andere culturen. Alleen de taal is hiervan al een voorbeeld: volkeren danken woorden aan het Hebreeuws; het Hebreeuws dankt woorden aan andere talen/culturen.

Wat het Hebreeuws betreft, de vitaliteit van het Jodendom komt volgens de auteurs niet in het minst tot uiting in het tot leven wekken van deze taal, 'de grootste taalkundige nieuwkomer van de moderne tijd' (p. 200). Uitgebreid wordt stilgestaan bij dit wonder van vernieuwing, toen in de loop van de twintigste eeuw het aantal Hebreeuwstaligen wereldwijd van zo goed als nul

groeide tot meer dan tien miljoen. 'Denk u eens in: er zijn vandaag meer mensen die Hebreeuws spreken dan Deens. Of Litouws. Of – deze vinden we het leukst – Oostenrijks Duits. Wie had dat ooit gedacht?' (p.201).

Zo blijkt uit veel hoe vitaliserend woorden voor het Jodendom zijn, en hoe vitaliserend het Jodendom voor woorden is. In het boek wordt in dit verband ook de vinger gelegd bij de namen van veel personages uit de Bijbel. De naam – een woord, zo wezenlijk voor de mens, het individu, altijd weer uniek. Echter, niet in westerse zin (waarin het 'ik' veelal belangrijker wordt geacht dan het 'jij' of 'wij'). De auteurs ontwerpen een prachtige definitie voor 'Joods individualisme: 'ieder van ons moet oneindig belangrijk zijn voor de anderen en voor het collectief, want we zijn allemaal unieke varianten van Gods evenbeeld' (p. 208).

Uit bovenstaand citaat blijkt hoezeer de auteurs veel van het Bijbels gedachtengoed hanteren in hun boek. Tegelijk is dit opmerkelijk te noemen, aangezien zij keer op keer (naar de smaak van de lezer wellicht op den duur teveel) aangeven zelf niet in God te geloven, en te behoren tot het seculiere Jodendom (zoals bijv. op p. 17: 'We hebben geen aasje religie in ons lijf', en over God: 'wij geloven toch niet in hem', (p. 228). Deze zich herhalende stellingname had vervreemdend voor de gelovige lezer kunnen werken, ware het niet dat de schrijvers tegelijk laten zien hierin een soort dubbelheid te bezitten. De lezer voelt immers: het boek dat zij schreven is één grote liefdesverklaring aan de Bijbel en alle woorden die later als zijtakken aan deze boom gegroeid zijn. En hoewel de schrijvers stellig verklaren niets met de God van Israël te hebben, tegelijk zetten zij de deur toch op een kier, wanneer zij bijvoorbeeld het vermoeden uitspreken dat God in ieder geval 'iets met ouderschap' te maken heeft (p. 228). Dat duidt op zijn minst op een vermoeden van wie Hij is: een Vader. Het boeiende van dit boek is daarom tevens dat het laat zien dat de Bijbel blijkbaar een aansprekende kracht bezit ook voor diegenen die zeggen niet door de God, over wie dit boek spreekt, geraakt te zijn. Tegelijk geven de schrij-

vers dat ook meermalen toe, dat juist een worsteling (ook met God – denk aan Jakobs/Israëls bij de Jabbok) het Jodendom kenmerkt – meer althans dan een gearriveerd zijn. In die zin is dit een zeer authentiek boek, dat ondanks de wenkbrauwen die het bij de gelovige lezer kan doen fronsen, tegelijk tot het hart van de zaak brengt. Via een uitgebreid besproken midrash vestigt het boek de aandacht op de God van Israël die zijn woorden schonk aan zijn volk. Sindsdien droeg en draagt men het als een kostbaar geheim van de hemel met zich op aarde mee, om het in iedere nieuwe tijd opnieuw sprekend te laten zijn. De genen en de historie van Israël: ze zijn volgens de auteurs niet zomaar via de 'bloedlijn' te traceren, maar hebben alles te maken met de woorden die opge-

schreven staan. En telkens weer geschreven worden. Wij denken: hier wordt de kern geraakt. En zo is ook dit boek, met veel stof om te overdenken, het meer dan waard om een plaatsje ook in onze bibliotheek te hebben. De schrijvers gunnen het ons vast en zeker, want zeggen zij (op enkele zaken als de Hebreeuwse taal na, red.): "alle andere Joodse zaken zijn vrij beschikbaar voor iedereen die gek genoeg is om er aanspraak op te maken". Dankbaar en verwonderd stel je dan weer vast hoe kostbaar het is om er inderdaad aanspraak op te mogen maken, zelfs op de belangrijkste Joodse zaak die er is: Israël's God, die in en door Israël ook ons uit de volkeren wil laten delen in zijn woorden, zodat deze in iedere cultuur creatief en vitaliserend zullen doorwerken. <



Boek- bespreking

dr. P. de Vries

Jacob Neusner, *The Rabbis and the Prophets, Studies in Judaism*. University Press of America, Lanham, Maryland 2011; ISBN 978-0-7618-5437-1; pb. 205 pp.

Jacob Neusner is al meerdere decennia een gezaghebbend wetenschapper als het gaat om het vroege en rabbinale Jodendom. Tegelijkertijd moeten we zeggen dat een aantal van zijn inzichten niet onomstreden is.

Eén van de kritiekpunten – en naar mijn overtuiging – terecht is dat hij soms te weinig de eenheid binnen de diversiteit van het vroege jodendom heeft onderstreept. Dan nog blijven de vele verdiensten van Neusner, die zelf tot het zo-

genaamde conservatieve Jodendom (tussen het orthodoxe en liberale Jodendom) gerekend moet worden, staan. In een aantal monografieën heeft Neusner aandacht gevraagd voor de wijze waarop de rabbijnen uit de eerste eeuwen na Chr. omgingen met de geschriften van de profeten. In *The Rabbis and the Prophets* gaat hij in op het beroep op teksten uit Hosea en Amos in de Babylonische en Jeruzalemse Talmoed en de vroege midrasjim. Neusner laat zien dat de historische context van de profetische teksten bij het beroep dat de rabbijnen erop doen, geen rol speelt. Waar het de rabbijnen om gaat is een leven volgens de thora en de halacha. In dat kader worden profetische teksten uitgelegd. <